

Vyresnio amžiaus asmenų situacijos šalies darbo rinkoje pokyčiai demografinės raidos kontekste

Laima Okunevičiūtė-Neveauskienė^{1,2}, Arūnas Pocius¹

¹ Lietuvos socialinių tyrimų centras, A. Goštauto g. 9, 01108 Vilnius, Laima.Okuneviciute@dsti.lt

² Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, 10223 Vilnius, Arunas.Pocius@dsti.lt

Santrauka. Straipsnyje analizuojama vyresnio amžiaus (pagyvenusių) asmenų situacija šalies darbo rinkoje ir jos pokyčiai demografinės raidos kontekste. Vertindami pagyvenusių žmonių padėtį demografinės kaitos požiūriu, autoriai remiasi Lietuvos statistikos departamento (toliau – Statistikos departamento) duomenimis, autorių skaičiavimų bei atliktos analizės rezultatais. Esminis dėmesys šioje publikacijoje teikiamas detalesnei pagyvenusių žmonių padėties darbo rinkoje analizei. Straipsnyje atskleidžiamos vyresnio amžiaus asmenų situacijos darbo rinkoje dinamikos tendencijos, pagal galimybes jas siejant su šiuolaikinės demografinės raidos ir darbo išteklių kaitos aktualijomis. Publikacijos autoriai atskleidžia pagyvenusių žmonių integracijos į darbo rinką galimybes bei barjerus, atsižvelgiant į Europos Sąjungos (ES) šalių sukauptą patirtį taikant užimtumo didinimo priemones.

Esminiai žodžiai: *vyresnio amžiaus žmonės, užimtumas, nedarbas, darbo rinka, senėjimas, demografiniai pokyčiai.*

Įvadas

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos šalyse, dėl kasmet vis didesnę visuomenės dalį sudarančių pagyvenusių žmonių skaičiaus mažėja galinčiųjų įsitraukti į darbo rinką. Senstant šalies įmonių darbuotojams, potencialiai mažėja įsitraukti į darbo rinką galinčio jaunimo lyginamasis svoris. Stebimos gyventojų senėjimo tendencijos Lietuvoje lemia, kad tolesnėje perspektyvoje darbo rinkai itin stigs jaunesnio amžiaus žmonių.

Labai daug jaunesnio darbingo amžiaus gyventojų prarandama dėl gyventojų migracijos (ypač šalies regionuose). Iš kitos pusės, mažėjant jaunesnių žmonių daliai, darbo rinkoje gausėja vyresnio amžiaus gyventojų. Pastarieji yra gerokai mažiau mobilūs už jaunimą ir paprastai lėčiau prisitaiko prie stebimų rinkos pokyčių, tačiau yra sukaupę profesinės patirties ir darbinių įgūdžių.

Straipsnio aktualumas. Straipsnio aktualumą lemia tiek sudėtinga demografinė padėtis, tiek mokslinių tyrimų stoka, kuriuose detaliau būtų vertinama vyresnio amžiaus žmonių padėtis mūsų šalies darbo rinkoje.

Tikslas. Straipsnio tikslas – įvertinti pagyvenusių žmonių padėties pokyčius Lietuvos darbo rinkoje.

Objektas. Straipsnio objektas apima pagyvenusių asmenų aktyvumo, užimtumo ir nedarbo tendencijų vertinimą šalyje, kuris buvo atliekamas remiantis statistiniais duomenimis bei autorių atliktų skaičiavimų rezultatais.

Uždaviniai. Šiame straipsnyje siekiama įvertinti vyresnio amžiaus žmonių integracijos į darbo rinką galimybes, ištirti jų aktyvumo, užimtumo tendencijas, išnagrinėti stebimus skirtumus, pritaikyti netradicinius darbo išteklių situacijos vertinimo rodiklius, įvertinti pagyvenusių žmonių nedarbo lygį remiantis skirtingomis skaičiavimų metodikomis.

Tyrimo metodai. Vertinant pagyvenusių žmonių užimtumą straipsnyje plačiai taikomi lyginamosios ir loginės analizės metodai. Nustatant tikslinės grupės padėtį darbo rinkoje prioritetą teikiamas santykinų rodiklių analizės metodui, kuriuo remiantis įvertinamas konkretaus tiriamo reiškinio (pvz.: užimtumo, nedarbo) intensyvumas. Pagyvenusių žmonių nedarbo lygis vertinamas remiantis skirtingomis skaičiavimo metodikomis. Vyresnio amžiaus darbo jėgos kaitos dinamika stebima išskiriant skirtingus gyventojų aktyvumo komponentus, įtraukiant į analizę papildomą darbo išteklių panaudojimo (įtraukties) rodiklį.

Vyresnio amžiaus žmonių integracijos į darbo rinką galimybės (atliktų mokslinių tyrimų kontekste), užimtumo ir aktyvumo tendencijų analizė

Europos susirūpinimas gyventojų senėjimo keliamais iššūkiais grindžiamas tuo, kad 65 metų ir vyresnių europiečių skaičius, kuris šiuo metu sudaro daugiau kaip 70 mln., iki 2030 m. turėtų beveik padvigubėti (Scherbov, Mamolo ir Lutz, 2008). Gyventojų senėjimo klausimas Europos socialinės politikos darbotvarkėje atsirado dar XX a. pabaigoje ir dar labiau išryškėjo atsiradus vis daugiau problemų socialinės apsaugos sistemose bei siekiant efektyviau spręsti darbo jėgos pasiūlos ir paklausos suderinamumo problemą. 1999 m. Europos Komisija išleido komunikatą „Link Europos visų amžių žmonėms“ (KOM, 1999), išskirdama tokius svarbius klausimus kaip darbingo amžiaus darbuotojų skaičiaus mažėjimas ir darbo jėgos senėjimas. Jau dabar beveik kas penktas dirbantysis ES yra vyresnis kaip 50 metų amžiaus.

Pagyvenusių asmenų užimtumas bei aktyvesnis dalyvavimas ekonominėje sistemoje ir toliau yra laikomi svarbiais ES darbo rinkos politikos uždaviniais, kuriuos įgyvendinti

siekiami remiantis aktyvaus senėjimo principu. Aktyvaus senėjimo principas apima daugelį priemonių. Pripažįstama, kad siekiant prailginti žmonių ekonominio aktyvumo laikotarpį būtina užtikrinti jų gerą psichinę sveikatą bei protinę veiklą, taikyti lankstesnę išėjimo į pensiją sistemą, didinti galimybes naudotis darbo vietų pritaikymo schemomis, sukurti kuo tinkamesnes darbo sąlygas. Taip pat būtina užtikrinti, kad pagyvenusieji ne tik galėtų, bet ir gebėtų įgyti naujų žinių bei įgūdžių ar atnaujinti jau turimus, kad jiems būtų suteiktos lygios įsidarbinimo galimybės, kad jie nebūtų diskriminuojami.

Viena iš integracijos proceso, kurio pagrindiniai bruožai yra įtvirtinti Europos užimtumo strategijoje, dalių yra skatinti užimtumo prieinamumą visiems galintiems dalyvauti darbinėje veikloje (*Europe 2020*, COM (2010) 2020). Europos Komisijos komunikate darbo jėgos aktyvumo bei aktyvaus senėjimo skatinimo klausimais pabrėžiama, kad individualių asmens galimybių dalyvauti darbo rinkoje per visą gyvenimo ciklą didinimas yra vienas iš strateginių tikslų. Prevencijos priemonėmis laikomos sąlygos sėkmingai integruotis į darbo rinką arba būdai pasilikti joje ilgiau. Taigi siekiama užtikrinti teigiamą ekonomikos, užimtumo ir socialinės politikos priemonių sąveiką, skatinant ilgalaikį ir nenutrūkstamą dalyvavimą darbinėje veikloje bei sudarant sąlygas panaudoti visus žmogiškuosius išteklius.

Vyresnio amžiaus asmenų užimtumo didinimo priemonės pirmiausia siejamos su tiesioginiu arba netiesioginiu amžiaus barjerų šalinimu, sukuriant aplinką, kurioje asmuo galėtų plėtoti savo galimybes, nepatirdamas nesėkmių dėl savo amžiaus (Mikulionienė, 2003; Pollak, Sirven ir Bruscha, 2012; Büschb, 2013; Corsi ir Lodovici, 2013; Seltzer ir Yahirun, 2013; Brazienė ir Mikutavičienė, 2015; Skučienė, Bartkus, Moskvina ir Uleckienė, 2015; Mikulionienė ir Rapolienė, 2016 ir kt.).

Atlikti tyrimai išryškino šiuos pagrindinius barjerus, susijusius su vyresnio amžiaus asmenų sėkmingos reintegracijos procesu¹:

- gerosios praktikos stoka;
- nepakankamas socialinių partnerių bendradarbiavimas;
- iniciatyvų stoka tiek valstybiniame, tiek privačiajame sektoriuose.

Vyresnio amžiaus asmenų integracijos į darbo rinką praktikos ES valstybėse narėse analizė išryškino bendras tendencijas:

- pokyčiai dažniausiai vyksta santykinai didelėse privačiojo sektoriaus pelno siekiančiose įmonėse, rečiau – valstybinėse ir pelno nesiekiančiose įmonėse;
- įmonėje kylančios iniciatyvos dažniausiai susijusios su joje dirbančiais asmenimis, t. y. daugeliu atvejų nekuriamas bendra žmogiškųjų išteklių valdymo strategija;
- populiariausios užimtumo didinimo priemonės – lankstus darbo organizavimas, profesinis mokymas, mažiau populiarus yra asmenų įdarbinimas į naujas darbo vietas. Ypač retas organizacijos požiūrio į vyresnio amžiaus dirbančiuosius keitimas;

¹ Įgyvendinto projekto „Amžiaus barjerų įveikimas integracijoje į darbo rinką ir mokymus“ tyrimo rezultatai (tyrime dalyvavo ES valstybės narės: Belgija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Italija, Nyderlandai, Jungtinė Karalystė) (*Combating Age Barriers...*, 1997).

– visos gerosios praktikos priemonės tarpusavyje susijusios – taikant vieną priemonę, negalima ignoruoti kitų darbo jėgos valdymo aspektų (*Combating Age Barriers...*, 1997; Pollak ir Sirven, 2012; Seltzer ir Yahirun, 2013).

O su įdarbinimu susijusią gerąją praktiką apibūdina tokios dimensijos:

- galimybė įsidarbinti ir pasitraukti iš darbo rinkos;
- mokymai, tobulinimas ir aukštesnių pareigų skyrimas;
- lanksčios užimtumo formos (grafikai);
- ergonomika ir darbo pobūdis;
- kintantis požiūris į vyresnio amžiaus darbuotojus.

Pažymėtina, jog Europos Sąjungos vyresnio amžiaus darbo jėgos politikoje pereita nuo socialinių išmokų prie platesnių aktyvų senėjimą skatinančių priemonių. Jungtinėje Karalystėje, siekiant paskatinti 50 metų ir vyresnius asmenis grįžti į darbo rinką, išleistas dokumentas *New Deal 50*, peržiūrėta pensijų sistema, buvo iškelta „aktyvaus senėjimo“ idėja (Ashdown, 2010). Vokietijoje taip pat buvo pasisakyta, kad socialinė politika turėtų ne skatinti ankstyvą vyresnio amžiaus gyventojų pasitraukimą į pensiją, o didinti šios gyventojų grupės užimtumą (*Germany Employment Plan*, 2014; *Germany National Reform...*, 2015). Ispanijoje vyresnio amžiaus gyventojų užimtumo didinimo tikslu įmonėms, kurios įdarbina 55–64 metų darbuotojus bent penkeriems metams, suteikiamos socialinio draudimo įmokų lengvatos (*Spain Employment Plan*, 2014; *National Social Report...*, 2014).

Prancūzijoje XX a. 8-ojo dešimtmečio pab. – 9-ojo dešimtmečio pradžioje pasitraukimo į ankstyvą pensiją schemomis pasinaudojo daugelis 60–65 metų asmenų. Iki to laikotarpio ankstyvo pasitraukimo į pensiją schemas buvo plačiau prieinamos tik 55–59 metų dirbantiesiems. Nuo 2000 m. pasitraukimo į ankstyvą pensiją priemonės taikymą buvo pradėta riboti. Vietoje jos pradėtos taikyti priemonės, skatinančios vyresnio amžiaus asmenis kuo ilgiau išlikti darbo rinkoje. Dar 1984 m. vyresnio amžiaus dirbantiesiems pradėtos taikyti darbo paieškos lengvatos, o nuo 2000 m. – išplėsta priemonių, padedančių susirasti darbą jo ieškantiems vyresnio amžiaus asmenims, įvairovė. Siekiant darbo rinkoje kuo ilgiau išlaikyti vyresnio amžiaus gyventojus, pradėta taikyti šias priemones:

- vyresnio amžiaus asmenų skatinimą dalyvauti tęstiniuose mokymuose;
- profesinius mokymus asmenims, kuriems sukako 40 ar daugiau metų;
- schemas, skirtas suteikti vidutinio amžiaus asmenims darbo kompiuteriu pagrindus (*France Employment Plan*, 2014).

Nyderlanduose XX a. 9-ojo dešimtmečio pab. Vyriausybė pasiūlė priemones, kurios paskatino vietoje ankstyvo pasitraukimo į senatvės pensiją rinktis priešpensinio užimtumo schemas, kurios numatė įmokų diferenciaciją pagal darbo jėgos charakteristiką bei papildomas priemones pasitraukusiems iš darbo rinkos dėl ligos ir neįgaliems asmenims integruoti. Nustatyta, kad vyresnio amžiaus žmonių integracijos į darbo rinką barjerų šalinimo priemonių pasirinkimą lemia trys pagrindiniai veiksniai: ekonominės ir darbo rinkos aplinkybės; pokyčiai valstybės politikoje; organizacinė kultūra (*Netherlands Em-*

ployment Plan, 2014; *Netherlands National Reform...*, 2014; *The Social and Employment Situation...*, 2016).

Nagrinėjant ekonomikos krizės laikotarpį akcentuotina, jog siekiant sušvelninti ekonominio nuosmukio pasekmes darbo rinkoms, ES šalys ėmėsi skirtingų priemonių. Atlikta analizė (*Employment in Europe...*, 2011) leido apibendrinti skirtingas patirtis ir išskirti pagrindines kovos su nedarbo ir nedarbo padarinių mažinimo priemones.

Skatinant darbdavius neatleisti darbuotojų arba nenustoti samdyti naujų darbuotojų, paprastai ES šalyse narėse taikomos tokios priemonės kaip laikini susitarimai dėl sutrumpinto darbo laiko, subsidijos darbo užmokesčiui, su darbo užmokesčiu nesusijusių sąnaudų mažinimas, įdarbinimas viešajame sektoriuje bei savarankiškas užimtumas (*Employment in Europe...*, 2011). Kartu kriziniu laikotarpiu ES narėse nemažai dėmesio buvo skiriama bedarbių gyvenimo lygiui palaikyti ir kitoms socialinės atskirties prevencijos priemonėms.

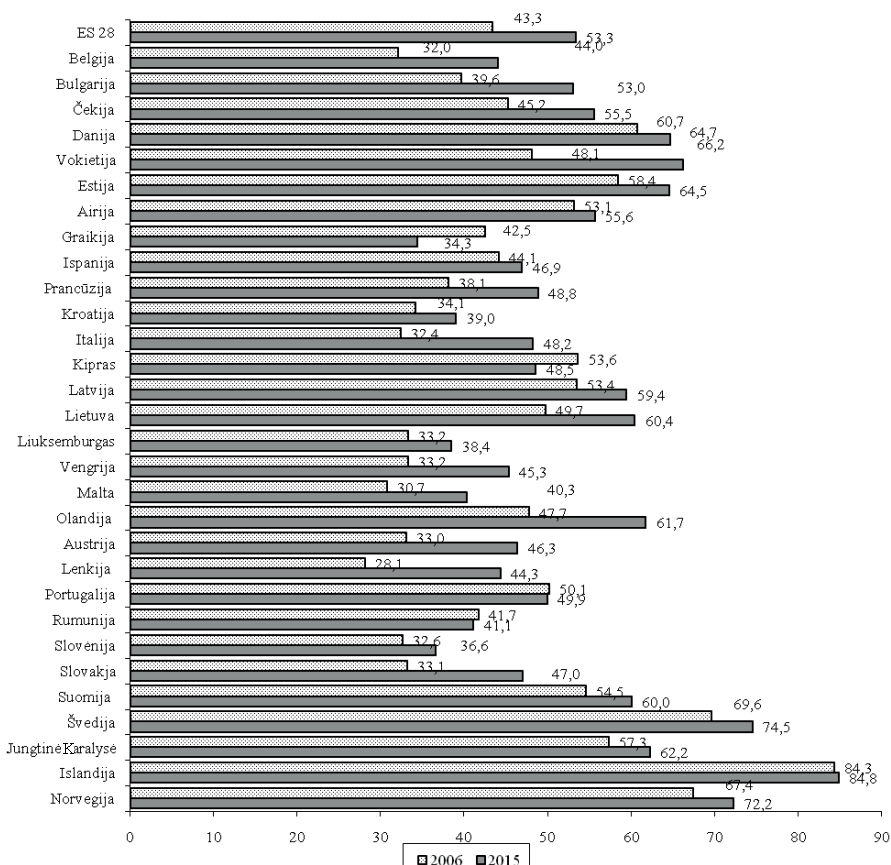
Kai kurios šalys taikant anksčiau išvardytas schemas kaip atskirą tikslinę grupę išskyrė vyresnio amžiaus asmenis. Pavyzdžiui, Prancūzijoje buvo prailgintas bedarbio pašalpos mokėjimas 50 metų ir vyresniems asmenims (iki 36 mėn., palyginti su bendra 23 mėn. trukme). Vokietijoje vyresnio amžiaus darbuotojai gali gauti bedarbio išmoką iki 24 mėn., o kiti bedarbiai – iki 12 mėnesių. Italijoje paprastas bedarbio pašalpos mokėjimas trunka iki 8 mėn., o asmenims, vyresniems kaip 50 metų, – iki 12 mėnesių. Portugalijoje bedarbio pašalpos mokėjimas taip pat buvo diferencijuotas atsižvelgiant į amžių. Jauniems, iki 27 metų amžiaus, bedarbiams nedarbo išmoka mokama iki 270 dienų, o vyresniems kaip 50 metų – iki 900 dienų.

Darbo užmokesčio subsidijavimas plačiai taikomas skirtingose ES šalyse, ypač po krizės sukeltų sunkumų darbo rinkoje. Galima paminėti šias priemones, skirtas vyresnio amžiaus asmenims: Portugalijoje darbdaviams, samdantiems 55 metų ir vyresnius asmenis, buvo 50 proc. sumažintos įmokos į socialinius fondus, o nuo 2010 m. ši sąlyga pradėta taikyti net ir samdant 40-mečius. Taip pat buvo pritaikytos ir laikinos priemonės smulkiems verslininkams – sumažintos darbdavio socialinės įmokos už samdinius, vyresnius kaip 45 metų amžiaus. Slovėnijoje darbdaviams, įdarbinantiems jaunos, iki 26 metų amžiaus, ar vyresnius kaip 55 metų amžiaus asmenis kompensuojamos darbdavių socialinės įmokos. Lenkijoje darbdaviams tokio tipo lengvatos taikomos pirmus 12 mėnesių, kai įdarbinamas buvęs bedarbis, kuriam daugiau nei 50 metų (*Employment in Europe...*, 2011).

Atsižvelgiant į ekonominio nuosmukio stiprumą skirtingose šalyse, akivaizdu, kad didžiausią teigiamą poveikį minėtos priemonės turėjo tose šalyse, kuriose darbo vietų praradimas buvo palyginti mažas. Taigi, bendras darbo jėgos paklausos sumažėjimas lėmė, kad spaudimas mažinti darbuotojų skaičių tik nedidele dalimi buvo sumažintas įvairiomis kompensacinėmis schemomis.

Apžvelgus atskirų aktyvių priemonių taikymo patirtį ekonominio nuosmukio sąlygomis, ne mažiau svarbu panagrinėti pagyvenusių asmenų užimtumo pokyčius ES šalyse. Stebima situacija nagrinėjama ilgesnio laikotarpio pokyčių kontekste.

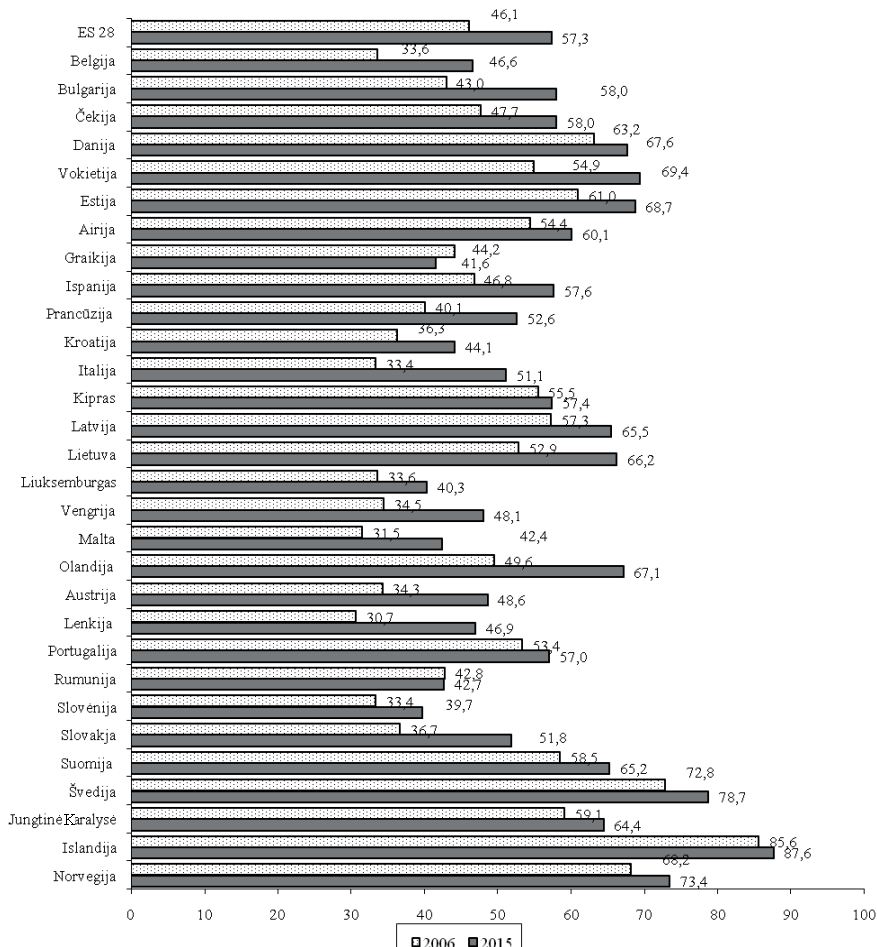
Kaip rodo statistinių duomenų analizė, daugumoje ES šalių pagyvenusių žmonių užimtumo lygis per paskutiniuosius dešimt metų augo. Ne išimtis ir Lietuva (1 pav.). Gyventojų senėjimas verčia šalis nares efektyviau panaudoti vyresnio amžiaus darbo išteklių potencialą darbo rinkoje. Nepaisant to, užimtumo lygio skirtumai išlieka itin dideli. Šis teigiamas atotrūkis nuo ES užimtumo lygio vidurkio Baltijos šalyse 2015 m. svyravo maždaug 6–10 proc. punktų. Tarp išskirtų Europos šalių didžiausias vyresnio amžiaus žmonių užimtumas yra šiaurės šalyse Islandijoje ir Švedijoje, mažiausias – Graikijoje ir Slovakijoje. Viena iš ryškiausių išimčių bendrame stebimos augimo tendencijos fone – situacija Graikijoje, kur vyresnio amžiaus žmonių užimtumas 2006–2015 m. gana smarkiai sumažėjo. Nedidelis aptariamo rodiklio mažėjimas stebimas Portugalijoje ir Rumunijoje.

1 pav. Pagyvenusių žmonių užimtumo lygio (55–64 metų amžiaus gyventojų) rodiklio palyginimas ES šalyse ir atskirose kitose Europos valstybėse (proc.)

Šaltinis: Eurostato duomenys.

Skirtingai nei užimtumas, pagyvenusių žmonių aktyvumas per paskutiniuosius dešimt metų išaugo beveik visose ES šalyse (2 pav.). Išimtis tik Graikija ir Rumunija, kur pastarasis rodiklis sumažėjo. Tačiau ir šiose ekonominių sunkumų krečiamose valstybėse pokytis buvo nedidelis. Tarp išskirtų Europos šalių didžiausias vyresnio amžiaus žmonių aktyvumas tradiciškai yra šiaurės šalyse – Islandijoje ir Švedijoje, mažiausias – Slovėnijoje, Liuksemburge ir Graikijoje. Nors Islandijoje ir Švedijoje šis rodiklis buvo itin aukštas, tačiau stebimi teigiami pokyčiai buvo palyginti nežymus. Tai greičiausiai patvirtina, jog vyresnio amžiaus žmonių aktyvumo augimo galimybės šiose šalyse pamažu išsisemia. Itin sparčiai pagyvenusių asmenų aktyvumas augo Italijoje, Olandijoje, Lenkijoje ir Slovakijoje. Pastebėta, jog tikslinės grupės gyventojų aktyvumas Lietuvoje augo sparčiausiai tarp Baltijos šalių, nors įstojus į ES mūsų šalis pagal šio rodiklio reikšmę gana daug atsiliko nuo minėtų kaimyninių šalių.

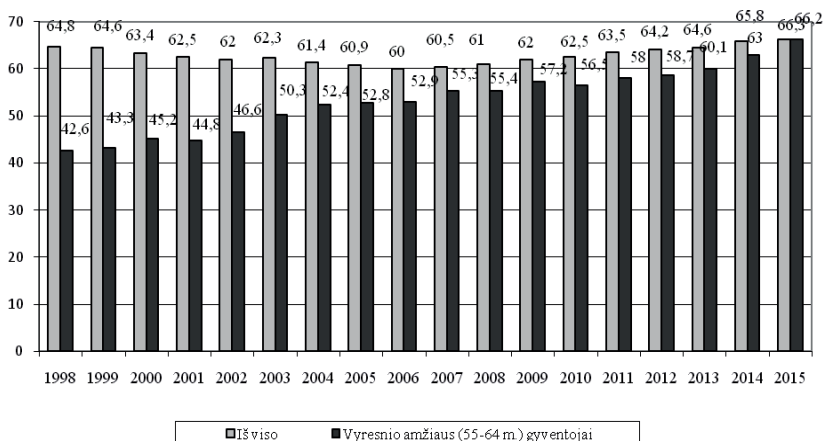
2 pav. Pagyvenusių žmonių aktyvumo lygio (55–64 metų amžiaus gyventojų) rodiklio palyginimas ES šalyse ir atskirose kitose Europos valstybėse (proc.)

Šaltinis: Eurostato duomenys.

Pagyvenusių žmonių padėties analizė Lietuvos darbo rinkoje

Vertinant pagyvenusių žmonių padėtį šalyje ir atsižvelgiant į disponuojamus statistinius duomenis, prioritetas neabejotinai teikiamas 55–64 metų amžiaus asmenų padėties darbo rinkoje analizei. Šis amžiaus tarpsnis itin svarbus, kadangi senstant šalies visuomenei pagyvenusių žmonių dalyvavimas darbo rinkai tampa vis svaresniu šalies ūkio augimo veiksniu. Kaip rodo stebimi statistiniai duomenys, vyresnio amžiaus žmonės yra tikrai pakankamai aktyvūs šalies darbo rinkos dalyviai.

Kalbant apie ilgesnį laikotarpį galima teigti, kad Lietuvos darbo rinkoje stebimas žymus pagyvenusių žmonių aktyvumo darbo rinkoje augimas. Manytumėme, kad viena iš svarbesnių šio reiškinio priežasčių – mažos pensijos, kadangi akivaizdu, jog dirbant yra lengviau „sudurti galą su galu“. Tačiau dabartiniu metu mes neturime informacijos, kokia dalis žmonių pastaraisiais metais norėtų tęsti darbinę veiklą, kokia jų dalis pasirinktų pensiją užuot tęsę savo užimtumą pensiniame amžiuje. 1998–2015 m. pagyvenusių gyventojų aktyvumo lygis šalyje padidėjo nuo 42,6 iki 66,2 proc. (3 pav.), o bendras Lietuvos gyventojų aktyvumo rodiklis užuot augęs per šį laikotarpį kiek sumažėjo. 2008–2009 m. ekonominė krizė beveik nepakoregavo stebimos tendencijos. Todėl galima konstatuoti, kad pagyvenusių žmonių aktyvumas darbo rinkoje augo tiek prieš ekonominę krizę, tiek po jos. 1998 m. pagyvenusių žmonių aktyvumas buvo net 22,2 proc. punkto mažesnis už bendrą gyventojų aktyvumą, tačiau šio rodiklio skirtumas ekonominės krizės metu beveik išnyko. Nuo 2012 m., kai ekonominės krizės įtaka sumažėjo, atotrūkis tarp vyresnio amžiaus ir visų gyventojų aktyvumo buvo nežymus, o 2015 m. šio rodiklio reikšmės faktiškai susilygino.

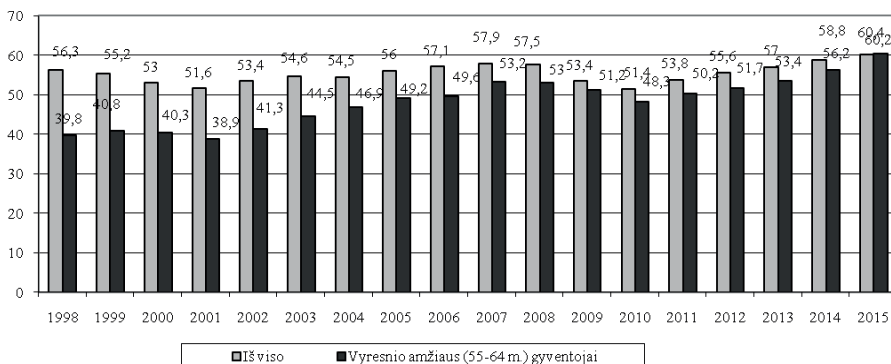
3 pav. Pagyvenusių žmonių aktyvumo lygio rodiklio palyginimas su vidutiniu metiniu šalies vidurkiu (proc.)*

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys.

Pastaba: *Bendras aktyvumo lygis apskaičiuotas remiantis 15–74 metų gyventojų amžiaus grupės rodikliu.

Nagrinėjamos tikslinės grupės užimtumo ir aktyvumo tendencijos buvo panašios. Tačiau skirtingai nei vyresnio amžiaus gyventojų aktyvumo rodiklis, užimtumas daug labiau priklauso nuo šalies ekonomikos raidos ciklų poveikio, kuris pasireiškia bangos pavidalo svyravimais. Paskutinioji užimtumo augimo banga stebima 2010–2015 m. laikotarpiu, kai pagyvenusių darbuotojų dalis augo daug sparčiau nei bendras gyventojų užimtumas šalyje (4 pav.). Kaip ir aktyvumas, pagyvenusių žmonių užimtumas pastaraisiais metais nuo šalies vidurkio skyrėsi palyginti nedaug ir netgi šiek tiek viršijo bendrą šio rodiklio reikšmę.

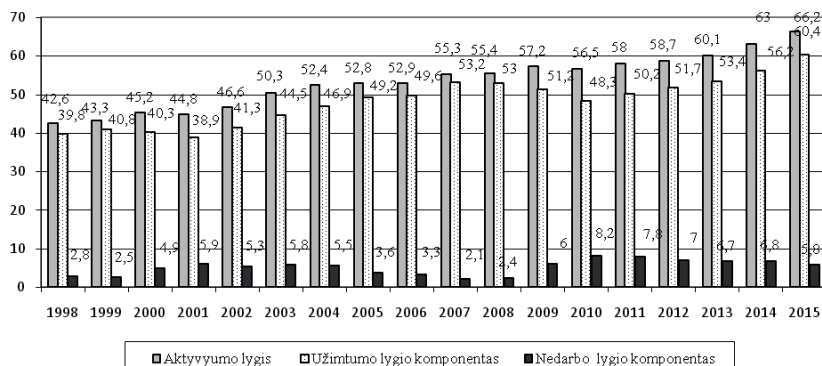
Išreiškus aktyvumo lygį užimtumo ir nedarbo komponentų suma, toliau pateiktoje diagramoje galima atskleisti stebimų rodiklių raidos ypatumus (5 pav.). Dažniausiai pagyvenusių žmonių aktyvumo augimas šalyje susijęs su jų užimtumo augimu. Itin palankus šiuo požiūriu yra 2011–2015 m. laikotarpis, kadangi šiuo metu itin sparčiai augo tiek pagyvenusių gyventojų užimtumas, tiek aktyvumas. Todėl šios tikslinės grupės užimtumo ir aktyvumo rodiklių reikšmės 2015 m. tapo maksimalios per visą stebimą laikotarpį (sieki atitinkamai 66,2 ir 60,4 proc.).

4 pav. Pagyvenusių žmonių užimtumo lygio rodiklio palyginimas su vidutiniu metiniu šalies vidurkiu (proc.)*

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys.

Pastaba: *Bendras užimtumo lygis, apskaičiuotas remiantis 15–74 metų gyventojų amžiaus grupės rodikliu.

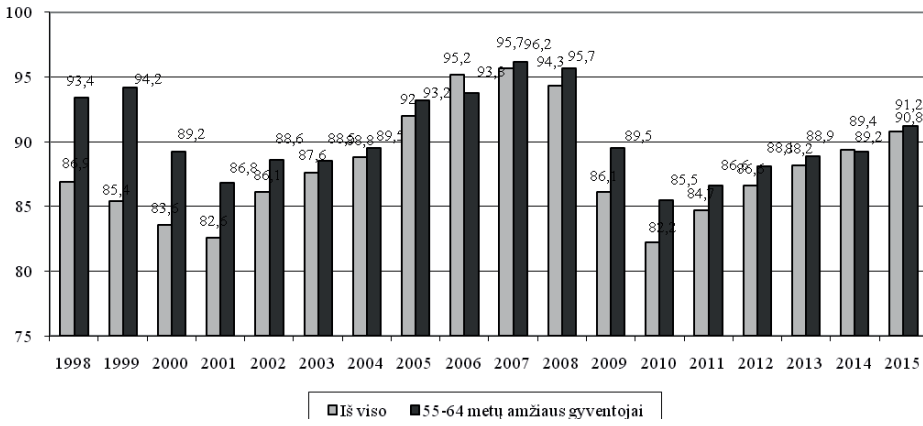

5 pav. Pagyvenusių žmonių aktyvumo lygio komponentų įvertinimas (proc.)*

Šaltinis: * Apskaičiuota autorių, remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Kitas vyresnio amžiaus žmonių aktyvumo ir užimtumo augimo bumo laikotarpis buvo stebimas mūsų šalyje ankstesnio ekonominio pakilimo metu (2001–2007 m.). Pastarieji du laikotarpiai siejami su sparčiu nedarbo komponento mažėjimu, kai itin ryškiai vyravo pagyvenusių darbo išteklių judėjimo kryptis iš užimtumo į nedarbą. Dėsninga, jog spartaus nedarbo mažėjimo laikotarpiais pagyvenusių žmonių užimtumas augo daug sparčiau nei aktyvumas. O nagrinėjamos gyventojų grupės aktyvumas šiek tiek padidėjo netgi nedarbo augimo sąlygomis. Todėl galima tvirtinti, kad nedarbo augimas didesnės įtakos vyresnio amžiaus gyventojų aktyvumo raidai neturėjo.

Įsivedus į analizę naują papildomą rodiklį – aktyvių darbo išteklių panaudojimo koeficientą – itin ryškiai krenta į akis šio rodiklio raidos cikliškumas. Nuo 2001 m. galima pastebėti bendrą dėsningumą, jog ekonomikos augimo laikotarpiais santykinė ekonomiškai aktyvių gyventojų įtrauktis, arba užimtumas, didėjo, o nuosmukio laikotarpiu mažėjo (6 pav.).

6 pav. Aktyvių darbo išteklių panaudojimo koeficiento dinamika. Pagyvenusių žmonių rodiklio palyginimas su šalies vidurkiu (proc.)*

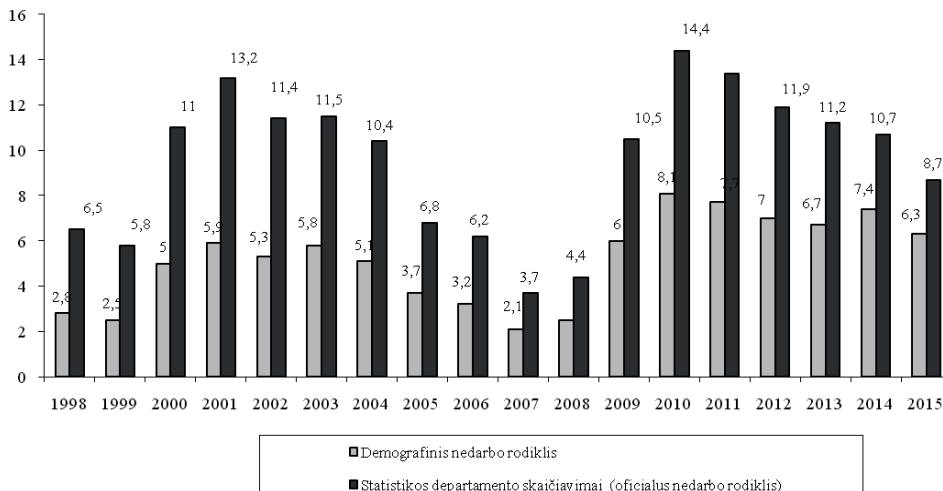
Šaltinis: *Apskaičiuota autorių, remiantis Statistikos departamento duomenimis. Rodiklis apskaičiuotas kaip gyventojų užimtumo ir aktyvumo lygio rodiklių santykis.

Sprendžiant iš paskutinių statistinių duomenų, šalies darbo rinkoje yra apie devyni dešimtadaliai ekonomiškai aktyvių užimtų pagyvenusių žmonių. Faktiškai beveik toks pat buvo visų ekonomiškai aktyvių darbo išteklių santykinis panaudojimo rodiklis 2015 m. Kita vertus, pagyvenusių žmonių aktyvių darbo išteklių panaudojimo galimybės šalies rinkoje buvo kiek geresnės nei bendroje aktyvių darbo išteklių grupėje. Išimtis – 1998–2002 m. laikotarpis, kai stebimo rodiklio atotrūkis buvo itin ryškus.

Nuodugnesnė darbo išteklių panaudojimo koeficiento raidos analizė rodo, kad maksimalios rodiklio reikšmės buvo stebimos šalies ekonomikos perkaitimo laikotarpiu (95–96 proc.). Todėl sudėtinga būtų vertinti, ar dabartinis šio rodiklio augimas yra labiau lemiamas natūraliai išaugusio darbo išteklių poreikio dėl pablogėjusios demografinės situacijos bei senstančios visuomenės, ar tai daugiau yra natūralaus ūkio augimo padarinys.

Būtina pabrėžti, kad skirtingomis skaičiavimų metodikomis įvertinto pagyvenusių asmenų nedarbo lygio rodiklio dinamikos tendencijos yra panašios (7 pav.). Tačiau dėl aktyvumo poveikio demografinis tikslinės grupės nedarbo lygio rodiklis yra gerokai mažesnis už įprastinį. Nepaisant to, sparčiai augant vyresnio amžiaus gyventojų aktyvumui darbo rinkoje, atotrūkis tarp skirtingomis metodikomis įvertintų nedarbo rodiklių smarkiai mažėja. Paskutiniu metu ekonomikos pakilimo laikotarpiu įprastinis nedarbo lygio rodiklis mažėjo gerokai sparčiau nei demografinis, kurio pokyčiai buvo palyginti nedideli. Peršasi išvada, kad didėjantis tikslinės gyventojų grupės aktyvumas darbo rinkoje gerokai paspartina oficialaus nedarbo lygio rodiklio mažėjimą. Todėl skirtingomis metodikomis įvertinto nedarbo lygio rodiklio dinamika leidžia objektyviau spręsti apie realią pagyvenusių žmonių situaciją darbo rinkoje.

Vertinant nedarbo lygio kaitą, svarbi formuojama kita metodinio pobūdžio išvada. Oficialus nedarbo lygio rodiklis yra tinkamas apibūdinti pagyvenusių žmonių ir kitų tikslinių gyventojų grupių nedarbo mastui bei būklei. Kita vertus, nuodugnesnė situacijos darbo rinkoje analizė rodo, kad, sistemiškai vertinant stebimus pokyčius, tikslinga papildyti demografiniu nedarbo lygio rodikliu, kurio kaita mažiau priklausoma nuo staigių darbo jėgos dalies svyravimų (ypač tais atvejais, kai pasikeitimai per ilgesnį laikotarpį būna dideli).

7 pav. Skirtingomis skaičiavimo metodikomis įvertinto 55–64 metų amžiaus pagyvenusių žmonių santykinio nedarbo lygio rodiklio dinamika Lietuvoje (proc.)*

Šaltinis: * Autorių skaičiavimai, remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Situacijos šalies darbo rinkoje pokyčiai demografinės raidos kontekste

Vertinant situacijos šalies darbo rinkoje pokyčius demografinės raidos kontekste, svarbu ištyrinėti gyventojų skaičiaus struktūros kaitą atspindinčius rodiklius. Tinkamas trumpalaikių gyventojų senėjimo pokyčių vertinimo kriterijus – demografinės senatvės koeficientas, kuris itin jautriai reaguoja į demografinės situacijos blogėjimą. Itin sparčiai augo demografinės senatvės koeficientas šalies mastu. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2010–2015 m. laikotarpiu šis rodiklis padidėjo nuo 116 iki 129 proc. Išlaikomo amžiaus pagyvenusių žmonių koeficientas nagrinėjamu laikotarpiu išaugo 3 proc. punktais (nuo 26 iki 29 proc.). Vertinant procentiniais punktais tiek pat išaugo ir bendras išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas (nuo 48 iki 51 proc.). Tačiau didesnę šio rodiklio dalį lėmė spartesnis senelių kartos, palyginti su vaikų karta, gausėjimas. Atsižvelgiant į santykinai mažą demografinių struktūrų pasikeitimą trumpuoju laikotarpiu, stebimas 3 proc. punktų pokytis yra reikšmingas. Nepakitusių išlaikomo amžiaus vaikų koeficientą

2010–2015 m. galima paaiškinti tuo, kad gimstamumas šiuo laikotarpiu keitėsi labai nedaug (1 lentelė). Nepaisant to, 55–64 metų asmenų skaičius aptariamam 2010–2015 m. laikotarpiu išaugo palyginti nedaug (apie 5 tūkst.). Taigi, dabartinėmis sąlygomis vyresnio amžiaus žmonės tapo svarbiu potencialiu šalies darbo rinkos rezervu, kadangi jaunesnių amžiaus grupių gyventojų skaičius sparčiai mažėja.

1 lentelė

Demografinės senatvės ir išlaikomo amžiaus žmonių koeficientų dinamika (proc.)

Metų pradžioje	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Demografinės senatvės koeficientas	116	120	122	124	126	129	129
Išlaikomo amžiaus vaikų koeficientas	22	22	22	22	22	22	22
Išlaikomo amžiaus pagyvenusių žmonių koeficientas	26	27	27	27	28	28	29
Bendras išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas*	48	49	49	49	50	50	51

Šaltinis: *Autorių skaičiavimai, remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Pastabos dėl rodiklių:

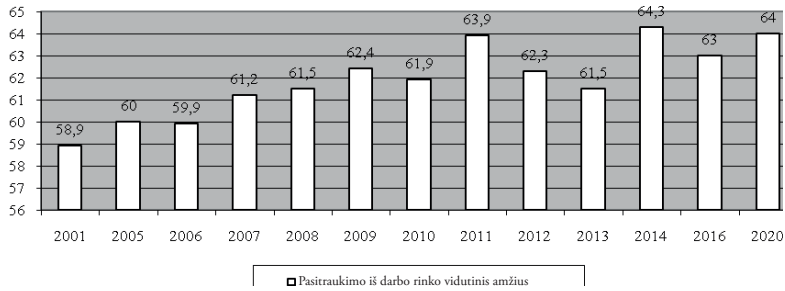
Demografinės senatvės koeficientas – pagyvenusių (65 metų ir vyresnio amžiaus) žmonių skaičius, tenkantis šimtui vaikų iki 15 metų amžiaus.

Išlaikomo amžiaus vaikų koeficientas – vaikų iki 15 metų amžiaus skaičius, tenkantis šimtui 15–64 metų amžiaus gyventojų.

Išlaikomo amžiaus pagyvenusių žmonių koeficientas – pagyvenusių (65 metų ir vyresnio amžiaus) žmonių skaičius, tenkantis šimtui 15–64 metų amžiaus gyventojų.

Bendras išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas – visų išlaikomo amžiaus žmonių skaičius, tenkantis šimtui 15–64 metų amžiaus gyventojų.

Atsižvelgiant į esamos demografinės situacijos grėsmes, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014–2020 metų užimtumo didinimo programoje buvo pabrėžiama, jog būtina skatinti vyresnio amžiaus darbuotojus ilgiau likti darbo rinkoje. Iš kitos pusės, didelės dalies šalies gyventojų nuostata išeiti anksčiau į pensiją yra savaimė suprantama. Tačiau oficialioji statistika tarsi prieštarauja minėtam teiginiui, kadangi pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinis amžius šalyje, nepaisant tam tikrų svyravimų, auga.

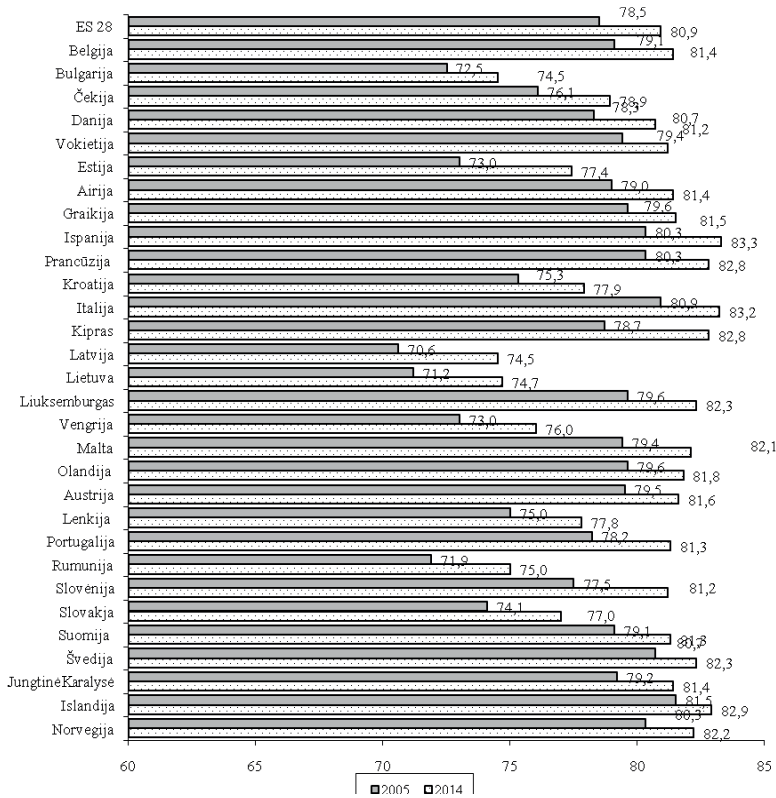

8 pav. Pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinis amžius (metai)*

* 2016 ir 2020 m. rodikliai – užimtumo didinimo programoje numatyti siekliai.

Šaltinis: Statistikos departamento tyrimų duomenys.

Šią tendenciją galima iliustruoti remiantis Statistikos departamento duomenimis. 2001–2014 m. pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinis amžius išaugo Lietuvoje itin smarkiai (beveik 5,5 metų) ir 2014 m. pasiekė 64,3 metų (9 pav.). Vadinasi, mūsų šalies piliečiai faktiškai išeina į pensiją vidutiniškai 5 metais vėliau nei maždaug prieš penkiolika metų. Vien tik pensinio amžiaus didinimas šalyje vargu ar galėtų paaiškinti šią stebimą tendenciją, kadangi netekusių darbo vyresnio amžiaus žmonių materialinė padėtis išlieka išties sudėtinga.

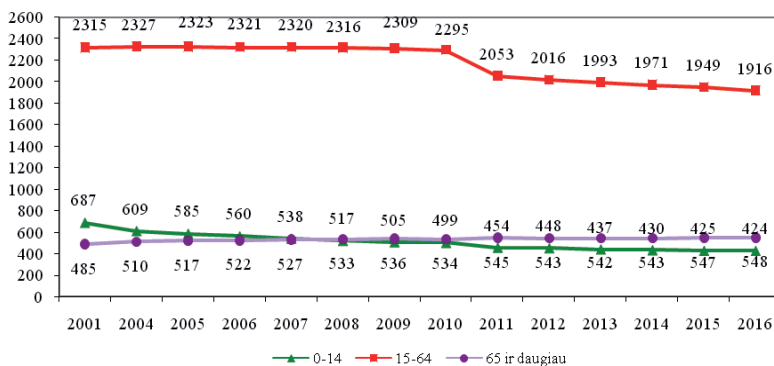
9 pav. Vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės palyginimas ES šalyse ir atskirose kitose Europos valstybėse (proc.)

Šaltinis: Eurostato duomenys.

Vyresnio amžiaus gyventojų integracijos į darbo rinką galimybių realizavimas priklauso nuo jų sveikatos būklės, kuri glaudžiai susijusi su tikėtinos gyvenimo trukmės dinamika. Lietuvoje tikėtinos gyvenimo trukmės rodiklis yra bene žemiausias ES mastu (2014 m. buvo 74,7 metų), kiek žemesnis jis buvo tik Latvijoje.

Nepaisant to, pozityvu yra tai, jog būtent Baltijos šalyse stebimas didžiausias teigiamas šio rodiklio augimo proveržis ES šalių mastu, nors Lietuva pagal stebimą pokytį ir atsilieka nuo savo kaimynių. Galima teigti, kad stebimos gyvenimo trukmės tendencijos smarkiai sumažino šio rodiklio diferenciaciją ES šalių mastu (8 pav.). Kita vertus, santykinai spartesnis nei vidutiniškai ES gyvenimo trukmės augimas tiek Lietuvoje, tiek kitose Baltijos šalyse turėjo teigiamos įtakos stebimų vyresnio amžiaus gyventojų užimtumo ir aktyvumo rodiklių augimo dinamikai. Juk gyventojų amžiaus ilgėjimas padidina tikimybę, jog didesnę jų dalis darbo rinkoje gali išlikti ilgesnį laikotarpį.

Gyventojų amžiaus struktūros požiūriu šalies demografinę raidą pastaraisiais dešimtmečiais galima suskirstyti į du laikotarpius. Pirmasis laikotarpis apima pirmąją praėjusio dešimtmečio pusę (įskaitant ir laikotarpį iki 2008 m.), kai vaikų karta kiekybiškai vis dar viršijo senelių kartą, antrasis – praėjusio dešimtmečio pabaigą ir šį dešimtmetį, kai senelių karta gausumu jau viršijo vaikų kartą. *Stebimos absoliutinių gyventojų skaičiaus rodiklių tendencijos pagal amžių taip pat rodo demografinės pusiausvyros praradimą gyventojų kartų kaitos procese.* Toliau pateiktų kreivių persikirtimas galėtų būti vienas iš svarbesnių mūsų vis senstančios visuomenės požymių (10 pav.). Vaikų kartos gyventojų skaičiaus mažėjimas rodo, jog į šalies darbo rinką patenka gerokai mažiau jaunimo, nors pastaraisiais metais galima kalbėti apie tam tikrą šio rodiklio stabilizaciją. Kitas – vienas iš svarbiausių šalies darbo rinkos šiuolaikinių iššūkių – spartus darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus mažėjimas.

10 pav. Gyventojų skaičius Lietuvoje pagal sustambintas amžiaus grupes 2001–2016 m. (metų pradžioje, tūkst.)

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys.

Lietuvos visuomenės senėjimo procesą išreiškia senų žmonių lyginamojo svorio augimas tarp gyventojų. Jeigu 2001 m. vaikų kartos dalis (20 proc.) gerokai viršijo senų žmonių dalį, tai 2015 m. senų žmonių buvo daugiau nei vaikų (atitinkamai 19 ir 15 proc.).

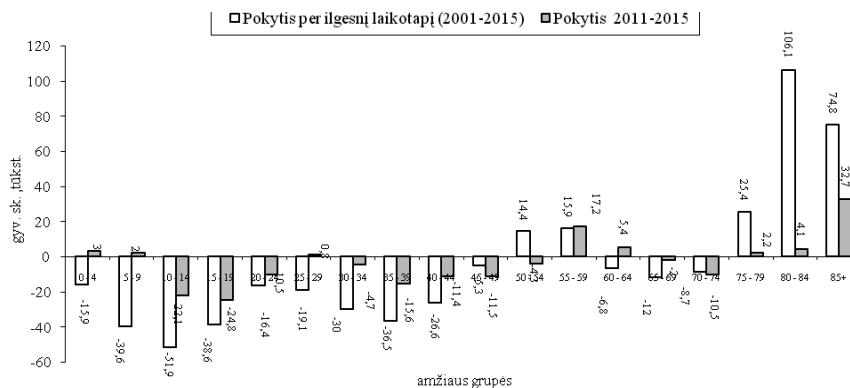
Iš toliau pateikto gyventojų skaičiaus pasiskirstymo penkiametėmis intervalais galima spręsti, kad daugiausia žmonių šalyje yra 45–59 metų amžiaus grupės (2015 m. atitinkamai 45–49 metų amžiaus gyventojų buvo 209 tūkst., 50–54 metų amžiaus – 229 tūkst., 55–59 metų amžiaus – 210 tūkst.). Statistiniai duomenys rodo, kad 55–59 metų amžiaus gyventojai pastaraisiais metais faktiškai tapo viena iš skaitlingiausių gyventojų grupių šalies darbo rinkoje (2 lentelė). Susiformavo kiek palankesnės vyresnio amžiaus gyventojų grupių integracijos į darbo rinką galimybės, kadangi darbo išteklių trūkumą jaunesnėse amžiaus grupėse bent iš dalies gali kompensuoti vyresnio amžiaus žmonės.

2 lentelė

Lietuvos gyventojų demografinės struktūros pasiskirstymo kaita pagal amžių metų pradžioje

	2001 m.	2005 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.	2013 m.	2015 m.	2016 m.
Iš viso pagal amžių	3 486 998	3 355 220	3 141 976	3 052 588	3 003 641	2 971 905	2 921 262	2 888 582
0–4	180 767	150 604	147 456	147 635	148 984	151 021	150 478	152 050
5–9	232 427	183 631	144 045	137 686	135 144	134 535	138 247	140 501
10–14	273 710	239 386	178 536	169 097	159 933	151 020	136 737	131 726
15–19	263 867	258 520	229 406	215 622	201 882	187 705	170 398	162 109
20–24	234 107	237 656	229 750	218 764	214 721	214 878	207 167	195 728
25–29	242 132	218 327	206 416	194 190	192 347	194 659	195 337	195 821
30–34	255 367	234 963	201 557	187 704	180 258	175 956	177 337	178 837
35–39	273 323	242 012	218 173	205 579	196 091	189 225	179 196	173 464
40–44	264 363	264 086	225 053	218 947	215 841	212 264	201 379	194 038
45–49	218 029	242 577	245 340	233 341	223 700	216 934	209 025	206 575
50–54	193 369	202 054	226 200	231 141	237 275	238 522	229 190	221 163
55–59	186 959	177 066	184 915	184 958	186 393	191 340	209 735	216 725
60–64	183 908	173 216	160 233	162 617	167 739	171 648	169 921	171 352
65–69	166 532	170 299	152 885	149 499	142 681	136 982	144 036	146 465
70–74	142 366	146 912	146 423	145 215	143 537	143 151	133 056	129 992
75–79	95 796	113 816	117 889	117 591	119 245	119 019	120 912	120 164
80–84	41 775	64 883	80 410	82 674	84 215	86 029	85 756	86 101
85 ir vyresni	38 201	35 212	47 289	50 328	53 655	57 017	63 355	66 771

Šaltinis: Statistikos departamento duomenys.

11 pav. Lietuvos gyventojų struktūros pokyčių palyginimas pagal amžių per ilgesnį ir trumpesnį laikotarpį (proc.)*

Šaltinis: *Autorių skaičiavimai, remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Iš bendros gyventojų skaičiaus mažėjimo tendencijos 2001–2015 m. vertinimo konteksto iškrenta 50–59 metų gyventojų amžiaus grupės, kuriose buvo stebimas gyventojų skaičiaus augimas (11 pav.). Tačiau 60–64 metų gyventojų skaičius, kurių dalis patenka į darbo rinką dėl demografinės bangos poveikio, pradėjo didėti tik šiame dešimtmetyje. Vyresnio amžiaus gyventojų skaičius atskirose gyventojų amžiaus grupėse augo dėl gyventojų senėjimo įtakos. Kita vertus, mažesnę gyventojų skaičių tarp senų žmonių lemia didesnis mirtingumas.

Siekiant didinti gyventojų aktyvumą darbo rinkoje, pensinis amžius Lietuvoje nuo 2012 m. pradėtas didinti palaipsniui: moterims – 4 mėnesiais, vyrams – 2 mėnesiais per metus (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 89-4262). Taigi, 2026 m. tiek vyrai, tiek moterys išeitę į pensiją būdami 65 metų. 2012 m. vyrų pensinis amžius buvo 62 metai ir 8 mėn., moterų – 60 metų ir 4 mėn.. Pažymėtina, jog pensinio amžiaus ilginimas galėtų būti vykdomas Lietuvoje gerokai lanksčiau, jeigu pensininkai, priešpensinio amžiaus žmonės būtų skatinami ilgiau pasilikti darbo rinkoje daugiau didinant jų pensijas.

Išvados

Pagyvenusių asmenų užimtumas ir aktyvesnis dalyvavimas ekonominėje sistemoje ir toliau yra laikomi svarbiais ES darbo rinkos politikos uždaviniais, kuriuos įgyvendinti siekiama remiantis aktyvaus senėjimo principu. Atsižvelgiant į ekonominio nuosmukio stiprumą skirtingose šalyse, akivaizdu, kad didžiausią teigiamą poveikį minėtos priemonės turėjo tose šalyse, kuriose darbo vietų praradimas buvo palyginti mažas.

Kalbant apie ilgesnį laikotarpį galima teigti, kad Lietuvos darbo rinkoje stebimas didelis pagyvenusių žmonių aktyvumo darbo rinkoje augimas. 1998–2015 m. pagyvenusių gyventojų aktyvumo lygis šalyje padidėjo nuo 42,6 iki 66,2 proc., o bendras Lietuvos gyventojų aktyvumo rodiklis užuot augęs per šį laikotarpį kiek sumažėjo.

Dėsninga, jog spartaus nedarbo mažėjimo laikotarpiais pagyvenusių žmonių užimtumas augo daug sparčiau nei aktyvumas. O nagrinėjamos gyventojų grupės aktyvumas nedaug padidėjo netgi nedarbo augimo sąlygomis. Todėl galima tvirtinti, kad nedarbo augimas ekonomikos nuosmukio metais didesnės įtakos vyresnio amžiaus gyventojų aktyvumo raidai neturėjo.

Sprendžiant iš paskutinių metų statistinių duomenų, šalies darbo rinkoje yra apie devyni dešimtadaliai ekonomiškai aktyvių užimtų pagyvenusių žmonių. Faktiškai visų ekonomiškai aktyvių šalies darbo išteklių santykinis panaudojimo rodiklis 2015 m. buvo beveik toks pat. Kita vertus, pagyvenusių žmonių aktyvių darbo išteklių panaudojimo galimybės šalies rinkoje viršijo vidutinį šio rodiklio lygį šalyje. Išimtis – 1998–2002 m. laikotarpis, kai stebimo rodiklio atotrūkis buvo itin ryškus. Nuodugnesnė darbo išteklių panaudojimo koeficiento raidos analizė rodo, kad maksimalios rodiklio reikšmės buvo stebimos šalies ekonomikos krizės laikotarpiu (95–96 proc.).

Nors lyginant su kitomis amžiaus grupėmis, pagyvenusių žmonių užimtumo tendencijos yra gerokai palankesnės, tačiau formaliu požiūriu gyventojų užimtumo rodikliai toli gražu neatspindi realių problemų, su kuriomis susiduria įsitvirtinti darbo rinkoje siekiantys vyresnio amžiaus asmenys.

Paskutiniojo ekonomikos pakilimo laikotarpiu įprastinis nedarbo lygio rodiklis mažėjo gerokai sparčiau nei demografinis, kurio pokyčiai buvo palyginti nedideli. Pėšasi išvada, kad didėjantis tikslinės gyventojų grupės aktyvumas darbo rinkoje gerokai paspartina oficialaus nedarbo lygio rodiklio mažėjimą. Todėl skirtingomis metodikomis įvertinta nedarbo lygio rodiklio dinamika leidžia objektyviau spręsti apie realią pagyvenusių žmonių situaciją darbo rinkoje.

Stebimos absoliutinių gyventojų skaičiaus rodiklių tendencijos pagal amžių taip pat parodo, kad nėra demografinės pusiausvyros gyventojų kartų kaitos procese. Ilgalais vaikų skaičiaus mažėjimas lemia tai, jog į šalies darbo rinką patenka gerokai mažiau jaunimo nei praeitame dešimtmetyje, nors pastaraisiais metais galima kalbėti apie tam tikrą 0–14 metų gyventojų skaičiaus rodiklio stabilizaciją. Kitas – vienas iš svarbiausių šalies darbo rinkos šiuolaikinių iššūkių – spartus darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus mažėjimas.

2001–2014 m. pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinis amžius Lietuvoje itin išaugo (beveik 5,5 metų) ir 2014 m. pasiekė 64,3 metų. Vadinasi, mūsų žmonės faktiškai išėina į pensiją vidutiniškai 5 metais vėliau nei maždaug prieš penkiolika metų. Dabartinėmis sąlygomis vyresnio amžiaus žmonės tapo svarbiu potencialiu šalies darbo rinkos rezervu, kadangi jaunesnių amžiaus grupių gyventojų skaičius sparčiai mažėja.

Palyginamosios analizės duomenys ES mastu rodo neblogas tolesnes potencialias vyresnio amžiaus žmonių aktyvumo augimo galimybes mūsų šalyje. Šis darbo išteklių papildymo rezervas tampa itin svarus demografinio nuosmukio sąlygomis. Tačiau šiems teigiamiems pokyčiams gali sutrukdyti palyginti žemas vidutinis tikėtinos gyvenimo trukmės rodiklis. Kita vertus, galima teigti, jog spartesnis gyvenimo trukmės augimas tiek Lietuvoje, tiek kitose Baltijos regiono valstybėse turėjo įtakos didesniai vyresnio amžiaus gyventojų užimtumo ir aktyvumo rodiklių augimui, nors absoliutinės gyvenimo trukmės rodiklio reikšmės kol kas gerokai žemesnės, palyginti su kitomis ES šalimis (ypač Latvijoje ir Lietuvoje). Todėl svarbi vyresnio amžiaus žmonių tolesnio aktyvumo augimo sąlyga – jų sveikatos ir gyvenimo kokybės gerėjimas.

Svarbios pagyvenusių asmenų aktyvumo darbo rinkoje augimo priežastys – tikėtinos gyvenimo trukmės didėjimas, pensinio amžiaus ilginimas bei gyventojų senėjimas, tačiau labiau tikėtina, kad mūsų visuomenėje jos šiandien vaidina ne tokį svarų vaidmenį kaip siekis išsilaikyti darbo rinkoje dėl mažų pensijų. Tačiau vien tik automatiškas pensinio amžiaus ilginimas nėra vaistas (panacėja) visoms jų problemoms spręsti. Sprendžiant susikaupusias problemas lanksčiau, tikslinga būtų svarstyti pensinio amžiaus diferencijavimo galimybes (pvz., mažesnę pensinį amžių reikėtų nustatyti sunkesnę fizinę darbą dirbantiems žmonėms, ilgesnį – aukštąjį išsilavinimą turintiems specialistams).

Literatūra

- Ashdown, C. (2000). The position of older workers in the labour market. *Labour Market Trends*, 108(9).
- Brazienė, R. ir Mikutavičienė, I. (2015). Diskriminacijos dėl amžiaus raiška Lietuvos darbo rinkoje. *Filosofija. Sociologija*, 26(2), 87–98.
- Bruscha, M. ir Büschb, V. (2013). Desire to continue working and job-related factors of older workers in Germany. *Total Quality Management & Business Excellence*, 24(7–8), 970–979.
- Combating Age Barriers in Employment. (1997). *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*.
- Corsi, M. ir Lodovici, M. S. (2013). Active Ageing and Gender Equality. *Working Paper*, 13(004). Université Libre de Bruxelles – Solvay Brussels School of Economics and Management Centre Emile Bernheim.
- Employment and Social Developments in Europe 2015. (2016). *European Commission*, 2016. *CatalogN*: KE-BD-15-001-EN-N. ISSN 2315-2540.
- Employment in Europe 2010*. (2011). European Commission. ISSN: 1016-5444.
- Employment Plan 2014*. France, 2014.
- Employment Plan 2014*. Germany, 2014.
- Employment Plan 2014*. Spain, 2014.

- Europe 2020. (2010). *A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. Communication from the Commission*. Brussels, 3.3.2010 COM (2010) 2020.
- Eurostat. *Duomenų bazės*. (n. d.). Employment rate by gender, agegroup 55–64 [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
- Įsakymas Nr. A1-130 „Dėl šeimos gerovės ir gyventojų senėjimo pasekmių mažinimo 2016 metų veiksmų plano patvirtinimo“. (2016 m. kovo 10 d.). *TAR*, 2016 03 10, Nr. 4545.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 5 „Dėl Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijos įgyvendinimo 2005–2013 metais priemonių patvirtinimo“ (2005 m. sausio 10 d.). *Valstybės žinios*, 2005 01 13, 5-112.
- Link Europos visų amžių žmonėms. Europos Komisijos Komunikatas KOM*. (1999). 221, 1999 05 25.
- LR Vyriausybės nutarimas Nr. 836 „Dėl LR Vyriausybės 1994 m. lapkričio 18 d. nutarimo Nr. 1156 „Dėl valstybinių socialinio draudimo pensijų skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo pakeitimo“ (2011 07 13). *Valstybės žinios*, 2011 07 16, 89-4262.
- Mikulionienė, S. ir Rapolienė, G. (2016). Vyresnio amžiaus žmonių mitybos nuostatos ir praktikos – prielaida stratifikacijai pagal amžių? *Filosofija. Sociologija*, 27(2), 173–182.
- Mikulionienė, S. (2003). Pagyvenusių žmonių vaidmuo šeimoje ir visuomenėje. In Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mikulionienė, S., Mitrikas, A. A. Maslauskaitė, A. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai* (p. 138–57). Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija. (2004). *Valstybės žinios*, 95-3501.
- National Reform Programme 2015. Germany*. [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. lapkričio 25 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_germany_en.pdf.
- National Reform Programme 2015. The Netherlands*. [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. lapkričio 27 d.]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2015/nrp2015_netherlands_en.pdf.
- National Social Report 2014. Kingdom of Spain*. [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12683&langId=en>.
- Okunevičiūtė-Neveauskienė, L., Česnuitytė ir V. (2009). *Socialiai pažeidžiamos grupės darbo rinkoje: samprata, vertinimas, integracija*. Vilnius: Technika, 189 p.
- Pollak, C. ir Sirven, N. (2012). Active Ageing Beyond the Labour Market: Evidence on Work Environment Motivations. *Working Paper*, 48.
- Scherbov, S., Mamolo, M., Lutz, W. (2008). *Probabilistic Population Projections for the 27 EU Member States Based on Eurostat Assumptions* [interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/EDRP/edrp_2008_02.pdf.
- Seltzer, J. A. ir Yahirun, J. J. (2013). *Diversity in Old Age: The Elderly in Changing Economic and Family Contexts. Final Report*.
- Skučienė, D., Bartkus, A., Moskvina, J. ir Uleckienė, A. (2015). *Senėjanti visuomenė: kaip mes pasirengę?* Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 332 p. ISBN 9789955862499.

Statistikos departamentas. Duomenų bazės: 2016. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize1>.

The Social and Employment Situation in the Netherlands and Outlook on the Dutch EU Presidency 2016. (2016). European Union Internal ref.: NL-2015-09. ISBN: 978-92-823-8300-1.

The Changes of Older People Situation in the Labour Market in the Context of Demographic Development

Laima Okunevičiūtė-Neveauskienė^{1, 2}, Arūnas Pocius¹

¹ Lithuanian Social Research Centre, 9 A. Goštauto St., LT-01108 Vilnius, Lithuania, Laima.Okuneviciute@dsti.lt

² Vilnius Gediminas Technical University, 11 Saulėtekio Av., LT-10223 Vilnius, Lithuania, Arunas.Pocius@dsti.lt

Summary

The article aims to assess the changes in socio-economic situation of older people with regard to the recent trends in Lithuanian and European labour markets. The older people's integration opportunities into the labor market, their activity, employment and observed situation differences are examined in this article. It should be mentioned that non-traditional labour market indicators are applied, the unemployment rate is based on different methods of calculation. According to a secondary analysis of statistical data, specialized researches data and the results of authors' calculations, it is pursued to assess the situation of older people in the labour market in the context of shifting demographic challenges. The main attention is paid to more detailed analysis of this target group in the labour market. The tendencies of older people situation in the labour market is highlighted according to the nowadays demographic development and labour resources changes. EU countries' experience and employment promotion measures for the elderly are presented in the article.

Keywords: *older people, employment, unemployment, labour market, ageing, demographic changes.*

Gauta 2017 10 10 / Received 10 10 2017
Priimta 2017 10 15 / Accepted 15 10 2017